

Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis

Studia Paedagogica VI (2016)

ISSN 2299-2103

II. TERAŹNIEJSZOŚĆ PEDAGOGIKI SPECJALNEJ

Ewa Dyduch

Działalność dydaktyczna Instytutu Pedagogiki Specjalnej

W Polsce prawo do edukacji zapewnia Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej (art. 70). Realizacja tego prawa zagwarantowała dzieciom niepełnosprawnym możliwość edukacji we wszystkich typach placówek oświatowo-wychowawczych, zgodnie z indywidualnymi potrzebami rozwojowymi i edukacyjnymi oraz predyspozycjami, a także możliwość realizowania zindywidualizowanego procesu kształcenia, form i programów nauczania (*Ustawa o systemie oświaty z dnia 7 września 1991 r.*).

Edukacja tych osób, ze względu na swoistość pracy określana jako edukacja specjalna (kształcenie specjalne), wymaga zatem takiego przygotowania nauczycieli – pedagogów specjalnych¹, aby potrafili oni:

- uczyć, czyli przekazywać specjalnymi metodami różnorodną wiedzę ogólną i zawodową,
- wychowywać, kształtując przy tym właściwą postawę jednostek niepełnosprawnych wobec siebie i innych,
- zapewniać poczucie bezpieczeństwa swoim wychowankom i zaspokajać ich potrzeby, zwłaszcza psychiczne,
- organizować środowisko społeczne i rówieśnicze otaczające osoby niepełnosprawne, czyli nastawiać pozytywnie szerokie kręgi do nich i ich kształcenia specjalnego,
- aktywnie włączać ludzi niepełnosprawnych w życie gospodarcze, społeczne i kulturalne kraju (Borzyszkowska 1993, za: Gajdzica 2011: 55).

Tradycja kształcenia nauczycieli w zakresie pedagogiki specjalnej na Uniwersytecie Pedagogicznym im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie, sięgająca połowy lat 60. ubiegłego stulecia, jest głęboko zakorzeniona w misji uczelni pedagogicznej. Kształcąc nauczycieli – pedagogów specjalnych – według najwyższych europejskich standardów nawiązuje do najlepszych polskich i europejskich tradycji humanistycznych i demokratycznych.

¹ **Zawód pedagog specjalny w klasyfikacji** pod numerem 235919 w kategorii 2359 Specjaliści nauczania i wychowania gdzie indziej niesklasyfikowani (Załącznik do rozporządzenia MNiPS z dnia 22 maja 2013 r.)

Aktualny system kształcenia kadr na potrzeby edukacji dzieci i młodzieży ze specjalnymi potrzebami rozwojowymi i edukacyjnymi obejmuje: studia I stopnia (3-letnie licencjackie), studia II stopnia (2-letnie magisterskie) oraz studia podyplomowe.

Organizacja studiów

Studia I stopnia (3-letnie licencjackie) na kierunku Pedagogika Specjalna prowadzone są w formie studiów stacjonarnych i niestacjonarnych. Studenci po I roku studiów wybierają spośród specjalizacji:

a) nauczycielskich – specjalności:

- edukacja i rehabilitacja uczniów z niepełnosprawnością intelektualną (oligofrenopedagogika),
- edukacja i rehabilitacja uczniów niesłyszących i słabosłyszących (surdo-pedagogika),
- edukacja i rehabilitacja uczniów niewidomych i słabowidzących (tyflo-pedagogika).

b) nienauczycielskich – specjalności:

- asystent osoby niepełnosprawnej,
- terapia zajęciowa osób głębiej i głęboko niepełnosprawnych intelektualnie.

Do roku akademickiego 2015/16 studenci I stopnia studiów nauczycielskich mieli możliwość uzyskania dodatkowych kwalifikacji w zakresie specjalności: edukacja przedszkolna i wczesnoszkolna lub język polski.

Studia II stopnia (2-letnie magisterskie) przeznaczone są dla absolwentów studiów I stopnia (licencjackich) kierunków pedagogicznych lub absolwentów studiów I stopnia (licencjackich) z udokumentowanym przygotowaniem pedagogicznym. Studentów obowiązuje zmiana specjalności, nie mogą kontynuować nauki na specjalności wybranej na studiach I stopnia. Studia te prowadzone są w formie stacjonarnej i niestacjonarnej. Specjalizacji:

a) nauczycielskiej (studenci przygotowujący się do pracy z osobami z niepełnosprawnościami) specjalności:

- edukacja i rehabilitacja uczniów z niepełnosprawnością intelektualną (oligofrenopedagogika),
- terapia pedagogiczna i rewalidacja indywidualna.

b) nienauczycielskiej – specjalności:

- wczesne wspomaganie rozwoju dziecka,
- rehabilitacja społeczna i zawodowa osób niepełnosprawnych.

Kształcenie umiejętności nauczycielskich na studiach I i II stopnia obejmuje przygotowanie do wykonywania zawodu nauczyciela-pedagoga specjalnego w zakresie odpowiednim do niepełnosprawności uczniów w przedszkolach specjalnych, szkołach podstawowych specjalnych, gimnazjach specjalnych, szkołach ponadgimnazjalnych specjalnych, specjalnych ośrodkach szkolno-wychowawczych oraz specjalnych ośrodkach wychowawczych dla dzieci i młodzieży z niepełnosprawnościami.

Absolwenci kierunku pedagogika specjalna uzyskują również kwalifikacje do pełnienia roli zawodowej:

- nauczyciela współorganizującego proces edukacji w przedszkolach (oddziałach) i szkołach (klasach) integracyjnych,
- nauczyciela – wychowawcy w zakresie odpowiednim do niepełnosprawności uczniów w świetlicach szkolnych, internatach dla dzieci i młodzieży z niepełnosprawnościami,
- nauczyciela zajęć rewalidacyjnych w zakresie odpowiednim do niepełnosprawności uczniów w placówkach kształcących dzieci i młodzież z niepełnosprawnościami,
- nauczyciela rewalidacji indywidualnej w zakresie odpowiednim do niepełnosprawności uczniów,
- pedagoga specjalnego w zakresie odpowiednim do niepełnosprawności uczniów w poradniach psychologiczno-pedagogicznych i poradniach specjalistycznych,
- pedagoga specjalnego w zakresie odpowiednim do niepełnosprawności uczniów w innych placówkach, w których ma miejsce proces rehabilitacyjno-edukacyjno-wychowawczy.

Absolwenci studiów I i II stopnia na kierunku Pedagogika Specjalna, specjalizacji nienauczyielskiej (asystent osoby niepełnosprawnej, terapia zajęciowa osób głębiej i głęboko niepełnosprawnych intelektualnie, wczesne wspomaganie rozwoju dziecka, rehabilitacja społeczna i zawodowa osób niepełnosprawnych), otrzymują kwalifikacje pedagoga specjalnego (Rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Społecznej w sprawie klasyfikacji zawodów i specjalności na potrzeby rynku i zakresu jej stosowania z dnia 7 sierpnia 2014 r.). W zależności od ukończonej specjalności są przygotowani do pracy jako pedagog specjalny – terapeuta:

- w placówkach organizujących działania w zakresie wczesnego wspomaganie rozwoju dziecka (przedszkole, szkoła podstawowa, publiczna i niepubliczna poradnia psychologiczno-pedagogiczna),
- w ośrodkach pomocy społecznej, warsztatach terapii zajęciowej, środowiskowych domach samopomocy, domach pomocy społecznej, biurach pełnomocników rektora ds. osób niepełnosprawnych, organizacjach społecznych zajmujących się wsparciem i opieką nad osobami niepełnosprawnymi,
- w ośrodkach leczniczo-rehabilitacyjnych, warsztatach terapii zajęciowej, zakładach pracy chronionej, zakładach aktywności zawodowej, w klubach aktywności zawodowej, w domach pomocy społecznej, w środowiskowych domach samopomocy i innych instytucjach wspierających rozwój osób z głębszą i głęboką niepełnosprawnością intelektualną,
- w urzędach pracy i innych instytucjach prowadzących rehabilitację społeczną i zawodową osób niepełnosprawnych.

Studia podyplomowe prowadzone w Instytucie Pedagogiki Specjalnej przeznaczone są dla absolwentów studiów I lub II stopnia, którzy zamierzają uzyskać przygotowanie do pracy z osobami ze specjalnymi potrzebami rozwojowymi

i edukacyjnymi. Studia te realizowane w formie niestacjonarnej prowadzone są w zakresie:

- pedagogika specjalna – edukacja i rehabilitacja osób z niepełnosprawnością intelektualną (oligofrenopedagogika),
- pedagogika specjalna – surdopedagogika,
- terapia pedagogiczna i rewalidacja indywidualna,
- wczesne wspomaganie rozwoju dziecka,
- terapia zajęciowa osób z niepełnosprawnością,
- wczesna interwencja i wspomaganie rozwoju dziecka – pedagogika lecznicza Marii Montessori.

Studia podyplomowe są studiami kwalifikacyjnymi, trwającymi 3 semestry. Słuchacze uzyskują kwalifikacje pedagoga specjalnego, a w przypadku specjalności: pedagogika specjalna edukacja i rehabilitacja osób z niepełnosprawnością intelektualną (oligofrenopedagogika), pedagogika specjalna – surdopedagogika, terapia pedagogiczna i rewalidacja indywidualna – kwalifikacje nauczycielskie (Rozporządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego w sprawie standardów kształcenia przygotowującego do wykonywania zawodu nauczyciela z dnia 17 stycznia 2012 roku).

Przygotowanie merytoryczne i metodyczne studentów pedagogiki specjalnej do zatrudnienia w różnych formach kształcenia uczniów z niepełnosprawnościami (w tym modelu włączającego) odbywa się w formie wykładów, ćwiczeń konwersatoryjnych oraz zajęć praktycznych. Ta różnorodność form nauczania, umożliwiająca ściśle powiązanie teorii i praktyki, oparta jest na dobrze określonej roli zawodowej pedagoga specjalnego posiadającego umiejętności:

- otwartego komunikowania się z ludźmi,
- radzenia sobie w sytuacjach kryzysowych, konfliktowych,
- otwartego na wiedzę,
- rozwiązującego profesjonalnie problemy dziecka niepełnosprawnego,
- niekonformistycznego,
- o realnych, nie deklaracyjnych umiejętnościach empatycznych i instrumentalnych (Oleńska-Pawlak 1996: 60).

Ponieważ zadania pedagoga specjalnego zdecydowanie przekraczają tradycyjne zadania i formy jego pracy, dlatego też jego przygotowanie do zawodu musi znacznie odbiegać od jednokierunkowego przygotowania go do zawodu nauczyciela. Kształcenie nauczycieli dla potrzeb edukacji specjalnej wymaga modyfikacji hierarchii treści i organizacji edukacji nauczycielskiej.

Plany i programy studiów

Plany studiów na kierunku pedagogika specjalna, zwłaszcza te dotyczące kształcenia dzieci i młodzieży z niepełnosprawnościami, podlegają nieustannej ewaluacji i modyfikacji, w celu dostosowania ich do współczesnych trendów i potrzeb uczniów, jak i polskiego systemu edukacji. Reformowanie i aktualizowanie planów studiów z jednej strony pozwala spojrzeć na nowo na rozwiązania organizacyjne,

metodyczne i metodologiczne pojawiające się w systemie kształcenia specjalnego, a drugiej strony – lepiej przygotować studentów do pracy z osobami z niepełnośprawnościami (Buczek, Dyduch, Klaczak, Wójcik 2011: 226).

Od roku akademickiego 2012/2013 programy wszystkich specjalności kształcenia na kierunku pedagogika specjalna uległy koniecznej modernizacji, aby sprostać wymaganiom stawianym przez Rozporządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 17 stycznia 2012 r. w sprawie standardów kształcenia przygotowującego do wykonywania zawodu nauczyciela.

Przygotowanie do wykonywania zawodu nauczyciela na studiach prowadzone jest w ramach modułów kształcenia i obejmuje obowiązkowe przygotowanie w zakresie:

- merytorycznym do nauczania pierwszego przedmiotu (prowadzenia zajęć),
- psychologiczno-pedagogicznym,
- dydaktycznym.

Program studiów na kierunku pedagogika specjalna składa się z bloku przedmiotów wspólnych dla różnych specjalności oraz bloku przedmiotów specjalizacyjnych (tzw. modułu specjalności). Zawiera także praktyki, które należy zrealizować w czasie studiów.

Przygotowanie psychologiczno-pedagogiczne specjalne obejmuje opanowanie wiedzy i umiejętności z zakresu psychologii (w tym psychologii rozwojowej, klinicznej i patopsychologii) oraz z zakresu pedagogiki specjalnej.

Dydaktyka specjalna obejmuje przygotowanie w zakresie dydaktyki specjalnej w stopniu elementarnym do różnych rodzajów niepełnosprawności, a w stopniu poszerzonym w odniesieniu do wybranego rodzaju niepełnosprawności, etapu lub etapów edukacyjnych, bądź prowadzenia zajęć w placówkach przeznaczonych dla osób z niepełnosprawnościami.

Celem praktyki jest gromadzenie doświadczeń związanych z pracą opiekuńczo-wychowawczą, dydaktyczną i terapeutyczną z osobami z różnymi niepełnosprawnościami oraz konfrontowanie nabytej wiedzy psychologiczno-pedagogicznej z rzeczywistością pedagogiczną w działaniu praktycznym (Rozporządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego w sprawie standardów kształcenia przygotowującego do wykonywania zawodu nauczyciela z dnia 17 stycznia 2012 roku).

Plany studiów na kierunku pedagogika specjalna odzwierciedlają wielowymiarowość tej dziedziny i są opracowywane zgodnie z najnowszymi normami i standardami. Treści kształcenia dotyczą obszarów z zakresu nauk społecznych, humanistycznych i medycznych. Ściśle związane są z zagadnieniami dotyczącymi uwarunkowań przebiegu i efektów procesu rehabilitacyjnego osób niepełnosprawnych. Dostarczają pogłębionej, uporządkowanej wiedzy umożliwiającej zrozumienie społeczno-kulturowego kontekstu funkcjonowania, kształcenia, wychowania, opieki i terapii osób ze specjalnymi potrzebami rozwojowymi i edukacyjnymi. Umożliwiają kształtowanie umiejętności interpersonalnych, dokonywania diagnozy, projektowania sytuacji edukacyjnych, rozwijają umiejętności badawcze.

Stanowią podstawę do kształtowania kompetencji społecznych, takich jak: komunikatywność, poszanowanie autonomii i podmiotowości w relacjach z osobą ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi, otwartość, refleksyjność, twórcze podejście do rozwiązywania problemów, odpowiedzialność.

Sylwetka absolwenta

Absolwent kierunku pedagogika specjalna dysponuje interdyscyplinarną wiedzą dotyczącą rozwoju człowieka w cyklu życia oraz oddziaływań o charakterze rehabilitacyjnym – kształcenia, wychowania, opieki i terapii osób ze specjalnymi potrzebami rozwojowymi i edukacyjnymi. Wiedza ta obejmuje również znajomość instytucji i organizacji, które współuczestniczą w tym procesie. Posiada wiedzę na temat projektowania i prowadzenia działań diagnostycznych w pedagogice specjalnej. Potrafi wykorzystać tę wiedzę w sytuacjach praktycznych. Dąży do aktualizowania i pogłębiania wiedzy, rozwijania swoich profesjonalnych kompetencji. Posiada umiejętności w zakresie komunikowania się, używania języka profesjonalnego.

Nabyta wiedza, umiejętności oraz kompetencje społeczne określone szczegółowo, poprzez kierunkowe efekty kształcenia, pozwalają absolwentowi pedagogiki specjalnej podjąć zadania w obszarze planowania, projektowania, prowadzenia oraz modyfikowania działań edukacyjnych, wychowawczych, opiekuńczych i terapeutycznych skierowanych na osoby ze specjalnymi potrzebami rozwojowymi i edukacyjnymi oraz ich otoczenia w zakresie zgodnym ze studiowaną specjalnością.

Kadra dydaktyczna

Realizacja zadań dydaktycznych związanych z przygotowaniem studentów do pracy z osobami niepełnosprawnymi możliwa jest dzięki wysoko wykwalifikowanej kadrze naukowo-dydaktycznej. Stanowią ją specjaliści z zakresu oligofrenopedagogiki, surdopedagogiki, tyflopedagogiki, pedagogiki leczniczej, pedagogiki resocjalizacyjnej, wczesnego wspomaganie rozwoju dziecka, terapii pedagogicznej, logopedii.

W ostatnich czterech latach, tj. od chwili przemianowania Katedry Pedagogiki Specjalnej na Instytut Pedagogiki Specjalnej, skład personalny kadry naukowo-dydaktycznej przedstawiał się następująco:

- doktorzy habilitowani, profesorowie Uniwersytetu Pedagogicznego: Jolanta Baran, Grażyna Gunia, Joanna Konarska, Piotr Majewicz, Adam Mikrut, Katarzyna Parys, Katarzyna Plutecka, Jolanta Zielińska,
- adiunkci: Danuta Baraniewicz, Anna Bombińska-Domżał, Ewa Brzdęk, Agnieszka Buczek, Tamara Cierpiałowska, Anna Czyż, Ewa Dyduch, Anna Gagat-Matuła, Remigiusz Kijak, Marzena Klaczak, Dorota Kornaś, Elżbieta Lubińska-Kościółek, Maria Kościółek, Anna Łachowska, Teresa Oleńska-Pawlak, Sławomir Olszewski, Barbara Oszustowicz, Jacek Sikorski, Maja Sitarczyk, Małgorzata Trojańska, Katarzyna Wanat-Żołądek, Agnieszka Wątopek, Danuta Wolska, Anna Wójcik,

– asystenci: Grażyna Aondo-Akaa, Izabella Gałuszka, Patrycja Gołąbek-Jonak, Malwina Kocoń, Justyna Kotowicz, Agnieszka Ochman, Natalia Malik, Marta Masłowska, Anna Michalczyk, Sylwia Niemiec-Elanany, Katarzyna Pająk, Magdalena Paścicka, Katarzyna Stachowska.

Proces dydaktyczny wspomagali również zasłużeni dla pedagogiki specjalnej emerytowani pracownicy Instytutu Pedagogiki Specjalnej: prof. dr hab. Janina Wyczęsany, prof. dr hab. Aniela Korzon, prof. dr hab. Alicja Rakowska oraz dr hab. Barbara Pilecka.

Zajęcia dydaktyczne prowadzili w formie wykładów i ćwiczeń oraz wykładów zdalnych profesorowie wizytujący: prof. dr Alvyra Galkiene z Wileńskiego Uniwersytetu Pedagogicznego i prof. dr hab. Victor Lechta z Uniwersytetu w Trnawie.

Instytut Pedagogiki Specjalnej w celu podniesienia jakości kształcenia współpracuje z zewnętrznymi interesariuszami (m.in. dyrekcjami i radami pedagogicznymi szkół i placówek, w których odbywa się proces kształcenia specjalnego oraz dyrekcjami innych instytucji, w których realizowane są praktyki studenckie).

Literatura

- Buczek A., Dyduch E., Kłaczak M., Wójcik A. (2011), *Dzieje dydaktyki pedagogiki specjalnej*, [w:] *Dzieje dydaktyk szczegółowych w 65-letniej tradycji Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie*, J.R. Paśko, K. Potyrała, J. Zielińska (red.), Wydawnictwo Naukowe UP, Kraków.
- Gajdzica Z. (2011), *Sytuacje trudne w opinii nauczycieli klas integracyjnych*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków.
- Oleńska-Pawlak T. (1996), *Kompetencje pedagoga specjalnego*, [w:] *System kształcenia pedagogów specjalnych*, J. Wyczęsany (red.), Wydawnictwo Naukowe WSP, Kraków.
- Rozporządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego w sprawie standardów kształcenia przygotowującego do wykonywania zawodu nauczyciela z dnia 17 stycznia 2012 roku.
- Rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Społecznej w sprawie klasyfikacji zawodów i specjalności na potrzeby rynku i zakresu jej stosowania z dnia 7 sierpnia 2014 roku.
- Ustawa o systemie oświaty z dnia 7 września 1991 roku.

Didactic Activity of the Special Pedagogy Institute

Abstract

The realisation of the right to education for people with disabilities requires such preparation of the teachers-special pedagogues, as to be able to fulfil the special developmental and educational needs. Education on the first and second degree studies, both teacher and non-teacher specialisation, and the postgraduate studies includes the preparation to fulfil the duties of the teacher-special pedagogue, therapist and educator professions within the range adjusted to the students' disability. The realisation of the didactic tasks connected to the substantive and methodical preparation of students to work with people with disabilities is conducted in the form of lectures, conservatory exercises and practical exercises, thanks to which it is possible to strongly connect the theory and practice of pedagogy, and the qualified scientific and didactic staff guarantees high quality of training.

Keywords: student with disability, education of special pedagogues

Ewa Dyduch

doktor nauk humanistycznych, adiunkt w Instytucie Pedagogiki Specjalnej Uniwersytetu Pedagogicznego im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie, pedagog specjalny – oligofreno-pedagog. Jej zainteresowania naukowe koncentrują się wokół zagadnień związanych z psychospołecznym funkcjonowaniem osób z niepełnosprawnością intelektualną (ze szczególnym uwzględnieniem umiejętności życiowych i aktywności ruchowej) oraz ich edukacją w różnych formach kształcenia.